This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

BL
51
.M397

A 689,706

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

NIHOVNIČKA SPOLKU AUGUSTIN SMETANA
ČÍSLO 3.

PŘEHLED NEJNOVĚJŠÍ FILOSOFIE NÁBOŽENSTVÍ

NAPSAL

Prof. Dr. T. G. MASARYK

CENA 20 HALÉŘŮ -
POŠTOU 25 HALÉŘŮ

V PRAZE 1905.
VYDÁNO NÁKLADEM SPOLKU AUGUSTIN SMETANA V PRAZE. — TISKEM E. BEAUFORTA

Objednávky vyřizuje Václav Adamec, Smíchov Mozartova ul. č. 942.

Nepřehlédněte!!

Vzrůstající počet členstva Spolku Augustin Smetana a všeobecné sympatie, s jakými se snahy jeho u všech volných myslitelů českých setkaly, přiměly nás k dalšímu kroku na dráze započaté:

k vydávání časopisu

Volné Myšlénky

List náš, jehož program již jméno jeho vyjadřuje, bude seznamovati vlastní stoupence i širší veřejnost se snahami hnutí Volné Myšlénky a bude zároveň pojítkem všech, kteří pro tuto ideu pracují.

Vycházeti bude desetkrát ročně za předplatné K 3.—, pro členy Spolku A. S. K 2.40. Jednotlivá čísla 30 h, pro členy S. A. S. 24 h.

První číslo vyjde 1. května 1905.

Redakční výbor bude svědomitě snažiti se o pečlivé uspořádání obsahu listu, prosí však všechny přívržence Volné Myšlénky o podporování snažení jeho hojným předplácením a odebíráním listu.

Kdo můžeš, přeplať se již nyní, čímž přispěješ nám k tomu, abychom v čas potřebného fondu k vydávání listu zaopatřiti si mohli.

(Viz dále 3. stranu obálky.)

PŘEHLED NEJNOVĚJŠÍ FILOSOFIE NÁBOŽENSTVÍ

NAPSAL

Prof. Dr. T. G. MASARYK

Prof. Jiří V. Klíma
24/2 1905 Z

V PRAZE 1905.
VYDÁNO NÁKLADEM SPOLKU AUGUSTIN SMETANA V PRAZE.
TISKEM E. BEAUFORTA.

BL
51
.M397

556'24-23

Moje dnešní přednáška má býti čistě informační a to bude veliká její vada. Poznal jsem to, když jsem se k ní připravoval. Slíbil jsem snadno, že podám přehled novější filosofie náboženství, ale slíbil jsem více, než jsem si představoval — spousta materiálu a nevím, jak bych nejlepší vybral. Prosím, buďte tudíž připraveni na suchopárnou bibliografii s nějakými poznámkami.

Dobře řekl v úvodě redaktor Pelant, že otázky náboženské všude a hodně se přetřásají, to potvrdí také tento rozhled po novější literatuře o náboženství.

To, čemu říkáme filosofie náboženství, od starších již dob až podnes, jest součástí každého systému filosofického; měl bych tedy předváděti jednotlivé systémy a jejich hlavní zástupce. Ale bylo by toho příliš mnoho, proto zařídím si to jinak. Položím důraz na hlavní směry a problémy, o které se dnes jedná. Rozdělím si látku tak, že ukáži, co dnes filosofie o náboženství ví a pracuje a v druhé části, co theologie dnešní o náboženství pracuje a kam spěje.

* *
*

Mezi oficialně církevním náboženstvím a mezi theologií církevní s jedné a filosofií s druhé strany je spor, který trvá již dávno, ale přiostřil se v nové době Kantem. Kant je totiž pořád a pořád moderní myslitel v tom smyslu, že se systém jeho filosofie šíří nejen v Německu, které dnes vede jaksi filosofii, ale také v jiných zemích. Kantismus, nebo jak se říká novokantismus, jest jedním z moderních směrů, jako v literatuře se mluví o Goethovi a Goethem se hledají nové dráhy nových směrů. Pro náboženství a přemýšlení o náboženství — to jest právě filosofie náboženství — má novokantism a Kant dvojí význam.

Kant zahájil myšlení subjektivnější, nežli předchůdcové; a subjektivism, do jisté míry individualism (ačkoliv se nemusí stotožňovati) jest právě základní nazírání jeho filosofie. Nemohu se pouštět do výkladů všech problémů, ale to si třeba uvědomiti, co to znamená subjektivněji mysliti, než předchůdcové a kam to vedlo.

Subjektivism znamená u Kanta a znamená u každého — ať už jest to filosof, básník, kdokoliv — že naše poznání není čerpáno čistě z objektu, nýbrž že jest podstatně činem poznávacího ducha. Poznání jest náš výtvor. Radikálnější subjektivisté pochybovali o tom, je-li vůbec vnější svět mimo naše vědomí; to, co vidíme, co nám smysly podávají, jest subjektivní výtvor, který se sice liší od subjek-

tivních výtvorů fantasie a iluse, ale podstatně i naše vidění, slyšení atd. je něco, co děláme my, co tvoříme sami. Nejpříkřejší je subjektivista, který řekne: Není nic, je jen moje vědomí. (Fichte.)

Takovýto radikální a krajní subjektivism (říká se mu: solipsism), to se rozumí obtíže má veliké a proto vždy stojí proti subjektivismu objektivismus, který tvrdí, že jest něco mimo nás a naše vědomí, že je svět a ten že na nás působí a vnuká nám poznání.

Nemůžeme býti subjektivisty krajními, ale připouštíme, že poznání lidské není passivním přijímáním vnějška, nýbrž objektivním tvořením. To, co se říká o básníkovi, platí o každém člověku: jest tvůrce. Z toho následuje hned problem theologický: Jest Bůh objektivně dán našemu poznávání a jak?

Je-li všechno mé poznání můj výtvor, tudíž také víra v Boha, i Bůh, je můj výtvor. To řekne subjektivista; krajní subjektivista Fichte na př. to důsledně provedl, také Stirner a j. Theologie říká: Bůh je objektivně a nejen to, on se lidem zjevil, máme jeho zjevení, dokonce vlastní jeho slova. Subjektivismus ve všech soustavách přichází do sporu s theologií a církví o zjevení. Existence zjevení popírala se již před Kantem také objektivisty; ale subjektivism přiostřil spor a dal mu nový základ. Pohlížíme na náboženství vůbec subjektivněji; objektivní podstatné historické svědectví pro zjevení ztrácí subjekti-

vismem bývalou váhu. Ovšem, pojem zjevení se formuje každým theologem i každým filosofem poněkud jinak; ale jádrem sporu je boj o theismus, o existenci boha objektivně zjeveného.

Druhé důležité učení Kantovo týká se poměru náboženství a mravnosti. Když Kant a jeho stoupenci podvrátili postavení náboženství, tak jak církev a theologie je podávaly, tím určitěji a nadšeněji hájili mravnost, jakožto hlavní, ba jediný obsah náboženství. Pro Kanta náboženství není už nic jiného než mravností. Jistě všecky církve křesťanské vždycky kladly na mravnost velikou váhu. V tom byla by shoda, ale není ovšem shody v tom, že tam se podává mravnost náboženská a zde se dává mravnost bez náboženství, po případě i proti náboženství. Tak rozumíme tomu, čemu se dnes říká ethické hnutí; hnutí povstalo v Anglii a v Americe a přešlo do Německa a do Francie. Ethické hnutí (také „ethická kultura“) neznamená nic jiného, než mravnost bez náboženství; obzvláště pokus vychovat děti. Ku př. v Americe i v Anglii mají školy, kde se dětem podává morálka, vychovávají se v mravnosti, o náboženství se učí, jako o jiných předmětech historických. Scházejí se též v neděli, ale kázání, resp. přednášky, jsou docela jiné, bez dogmatu.

Co do obsahu ethické úsilí Kantovo a následníků je humanitní: člověk a čisté

člověctví je cílem všeho usilování, tak jako v církvích tím cílem byl Bůh.

Třetí směr ve filosofii náboženství velmi rozšířený je to, čemu se říká moderní smysl historický, historism, evolucionism. Ten zvláští směr myšleni totiž, že se na všecko díváme s hlediska historického. Dnes má každá věc a každá myšlenka vypracovanou historii, víme, jak se všecko vyvíjelo. Říkáme, že moderní člověk se vyznamenává před staršími generacemi, zejména před středověkem, právě tím smyslem pro historickou perspektivu, že vše vidí, jak se vyvíjelo. To je všeobecná methoda, ze které posuzujeme celý svět a tudíž také náboženství. Jest patrno, jaký musí míti filosofování o náboženství důsledek, pokládáme-li za to, že také náboženství se časem vyvinulo, tedy že náboženství, jak je nyní vidíme, není hotové, není absolutní, nýbrž relativní, že bude zítra, v budoucích generacích něco jiného, než je dnes. Poznáváme již historii jednotlivých dogmatických učení, kultu, organisace, všecky ty prvky církví atd., vidíme, jak se měnily, až se dostal katolicismus a protestantismus tam, kde jsou nyní. Pochopitelno, že takovéto historické pochopování čelí proti učení theologův, kteří učení a zřízení svých církví pokládají za absolutní, definitivní. A ovšem, také učení Ježíšovo s toho hlediska stává se historicky relativním.

Hlavními představiteli historismu a evo-

lucionismu jsou Hegel a Comte, Darwin a řada nových evolucionistů, jako Haeckel a mnoho jiných.

O Comteovi musím říci ještě slovo zvlášť. Vedle Kantovy filosofie a částečně pod jejím vlivem vyvinul se totiž positivism ve Francii a Anglii, později také v Německu. Na Rusku je rozšířen velmi. Jeho zakladatel Comte založil také positivistické náboženství humanity. Stoupenci Comteovi byli nábožensky zdrželivější; hlásají t. zv. agnosticism (nepoznání a nepoznatelnost).

Mill redukuje náboženství na mravnost utilitární (mravnost prospěchu největšího množství); Spencer klade na mravnost největší důraz, ale očekává další vývoj náboženství v mezích agnosticismu, Huxley také mravnost zdůrazňuje a klade ji proti přírodovědě.

Další problém moderní filosofie o náboženství dán sporem učení o poměru rozumu a citu. Názor ve starších dobách, když se přemýšlelo o nátuře lidské byl, že je bytost rozumová. Názor ten trval do 18. stol. V stol. 18. bylo všecko posvěceno rozumem, a když se řeklo: to vyplývá z čistého rozumu, lidé to přijímali, tak jako dnes přijímají za důkaz, řekne-li se: to mi dává můj cit. Ale je právě spor o to, pokud člověk jest řízen rozumem a pokud citem a svou vůlí. Názor, že rozum rozhoduje, vysloven Kantem, který napsal hlavní svůj spis „Kritiku čistého roz-

u m u“ a odmítal přímo všechny city, aby rozhodovaly; proti němu postavili se následníci, J a c o b i a zejména S c h o p e n h a u e r. Podle nich člověk není bytost rozumová, nýbrž podstatně citová a volní.

Pro náboženství tyto směry mají velkou důležitost: ti, kteří vidí v člověku rozumovou bytost, kladou v náboženství důraz na učení, na dogma; naproti tomu druzí, kteří v člověku vidí citovce, kladou důraz na cit a říkají (S c h l e i e r m a c h e r), že podstata náboženství tkví v citu. Dnes se říká velmi často, že náboženství je věcí vůle: my c h c e m e míti náboženství, my c h c e m e věřiti.

Přívrženci citu a vůle ve filosofii náboženství zhusta hlásají názor, že náboženství svou podstatou jest a musí býti m y s t i c i s m e m. S mysticismem se pro náboženství žádá m y t h u s, jakožto prvek rozumový sice, ale také dosti činící fantasii a citu. S c h o p e n h a u e r je silný mystik a mytholog; také C o m t e pro náboženství žádá myth a mystiku. Mysticism v moderní filosofii a literatuře vůbec velmi je oblíben a rozšířen, jak vidět na N i e t z s c h e o v i, na oblíbenosti M a e t e r l i n c k o v ě a vůbec časové směry s y m b o l i s m u a d e k a d e n t s t v í. Od mysticismu není daleko k o c c u l t i s m u ve mnohých formách a odrůdách. Tajné a tajemné vábí (s p i r i t i s m, t h e o s o f i e n o v o b u d h i s t i c k á atd.)

Já pro osobu svou jsem odpůrcem všeli-

kého mysticismu; člověk není jen bytostí citovou a volní, všecky jeho přirozené vlastnosti a schopnosti musejí se vyvíjet a cvičit harmonicky. Obzvláště stojím proti tomu soustavnému žalování na slabost přirozeného rozumu, jímž se církvím otevírají dvéře. Jistě náboženství má také podat upokojení duším našim; ale náboženství není všelékem a špitálem pro slabochy, zejména ne pro slabochy dekadentní.

S reakcí proti staršímu intellektualismu souvisí pesimism. Pesimism jest moderní nazírání na život a na svět, přesvědčení, že život jednotlivců, národův, celý svět nestojí za nic. Dá se to méně příkře formulovat, ale to jest jeho podstata. Tento pesimism se vyvíjí se subjektivismem a emocionalismem a voluntarismem, kterýmiž názvy se označuje citová a volní protiva intellektualismu. Schopenhauer representuje ten směr; jeho náboženská filosofie zavrhuje křesťanství a hledá náhradu v budhismu, který prý je pesimičtější a proto lepší a pravdivější, nežli optimistické křesťanství.

Druhý filosof pesimismu Edvard v. Hartmann, také překonává křesťanství, zejména břitce kritisuje různé směry protestantské theologie. Ovšem, Hartmannův pesimism hledá kompromis s optimismem.

Naproti pesimismu stojí vždycky optimism; jenže dnes nikoliv starý optimismus dogmatický, nekritický. Novější optimista je

po výtce evulucionistický, historický; čerpá přesvědčivé důvody své víry ve vývoji všeho dobrého a lepšího z pozorování historie a přítomnosti. Je nad míru významno, že socialism stojí proti pesimismu, opíraje se o historii společenského vývoje.

Z evolucionismu proti Schopenhauerovi a jeho očekávání všeobecného úpadku hlásá Nietzsche, žák Schopenhauerův, víru v regeneraci.

V úsilí obrodně vyniknouti nad minulost jeví se dvojí směr: individualistický a sociální. Někteří se domnívají (Nietzsche a všichni moderní t. zv. individualisté), že oni sami o sobě, ze své síly a svou energií překonají pesimism a že se dopracují jasnějšího názoru na svět. (Individualistická moderna.) Naproti tomu druzí říkají, že nikoliv individuum, nýbrž všichni, společenský celek, to vykoná — proto socialism; ale nikoli pouze v politice, nýbrž i v myšlení a všem jednání. Podle socialismu náboženství se vyvinulo masově a nikoliv v jednotlivcích, a stejně a opět se vyvine v budoucnosti úsilím celku.

Konečně je moderní úsilí náboženské a také pro filosofii náboženství charakteristické, že mnozí lidé cítí pantheisticky. Jeví se to ve filosofii i v literatuře. Dnes se častěji mluví o monismu.

Pantheism a monism přechází někdy v materialism. Dnes materialismu vyslo-

veného a vědomého je málo; před r. 1848 a po roce 1848 proti reakci materialism vystupoval svým radikalismem. Teď jen marxism se theoreticky drží materialismu, ačkoli i v marxismu se ujímá novokantism a jiné soustavy nemateriallistické. Náboženství humanity také někteří marxisté hlásají.

Souhrnem lze říci, že filosofie náboženství dnes se vyznamenává hlubší psychologickou analysí podstaty náboženství; k této analysi vede řečený subjektivism. Vedle psychologie nejvíce prospívá filosofii náboženství věda historická, studuje se velmi pilně vývoj a pokrok náboženství. Na tomto vědeckém základě usiluje se dnes o to, aby z filosofie náboženství se stala přesná věda o náboženství. Neběží tu pouze o jméno: „filosofii" náboženství označuje se starší období vědecké, podobně jako se napřed mluvívalo o filosofii jazyka a teprve později o jazykovědě.

*

Nyní musím uvésti vám jména některých těch moderních myslitelů, jichž směry jsem zde charakterisoval. Vyberu jen málo. Hlavně mi jde o to, podat těm, kdo by se o věc zajímali, prameny k dalšímu prostudování toho, co jsem naznačil.

Uvádím dánského filosofa Höffdinga. Vydal filosoii o náboženství (1901 přeložena do němčiny a angličinv). Vyniká v ní psychologická analyse náboženství a zbožnosti. Do-

bře poukazuje, jak poznání náboženství nejen dogmatikové, nýbrž i t. zv. svobodní myslitelé překážejí. Mají stejně svá dogmata, jako ortodoxní lidé a jsou nesnášeliví jedni jako druzí. Podstatně jest Höffdingovi náboženství úsilím o zachování hodnot — tedy náboženství podstatně snahou po mravnosti (kantismus).

Američan William James: „Vůle věřit". Již v názvu se ohlašuje moderní směr t. zv. voluntaristický, jenž vůli má za hlavní podstatu člověka. My věříme, protože chceme; ne poznání, nýbrž životní potřeba nás nutí k náboženství, my se pro ně rozhodujeme svou vůlí.

Ve svém druhém spise: Rozmanitosti náboženské zkušenosti (The Varietes of Religions Experience) James podává analysi náboženských citů a zkušeností čistě psychologickou. Empirický materiál podávají mu projevy zbožnosti katolické askese, starého lutherství, pietismu atd. Zvláštnost náboženské zkušenosti spočívá ve vědomí, že jsme s božským ve spojení. Člověk náboženský věří v realitu božského, neviditelného; tato víra ovšem psychologicky souvisí s visionářstvím, hallucinacemi a pod. stavy. Náboženského citu jsou dva typy: normální, zdravý, a anormální, více méně chorobný stav duše se světem rozpadlé. James analysuje duševní stavy tak zv. obrácení a svátosti; světce klade proti typu vojenskému. — Subjektivism Ja-

mesův ústí v uznávání mystiky jakožto vlastní síly náboženství.

Noeticky James velmi opatrně popisuje intimní zkušenosti duševní, ale nemůže se ovšem vyhnout otázce, co těmto zkušenostem odpovídá objektivně. Řečený voluntarism autorův nad subjektivní city vyniká jen stíží; pořád odhaduje realitu podle bohatosti a úplnosti citů, ale objektivnost je něco více než realita. Je divné, že James na konec dochází až ke zjevům spiritistickým, kterými snad nadsmyslové naší zkušenosti je dáno. Monotheism Jamesovi při mnohosti věcí nezdá se být pravděpodobným.

Mně nejsympatičtější je německý spisovatel Eucken, známý poslední dobou spisem Pravda v náboženství (Wahrheitsgehalt in der Religion 1896). To jest těžký spis, ale jeden z nejlepších; spisovatel sám procituje náboženskou krisi a hledá cesty nové. Zejména jeho boj proti intelektualismu, proti přílišnému kladení váhy na rozum a proti naturalismu myslím, že jest oprávněn v těch mírných mezích, jak se podávají. Eucken si přeje, aby kultura uspokojila člověka. Cítí však, že všecko vědění člověka neuspokojuje, ani sebe větší; náboženství jediné dodá kulturnímu snažení pravý smysl, harmonii a centrum.

K orientaci o otázce náboženské jsou laciné a snadno přístupné knihy v katechismech Weberových: od Runze: Katechis-

mus filosofie náboženství 1901. Není to vynikající kniha, ale podává literaturu a předběžné poučení.

Nedávno vyšla knížka ve sbírce katechismů Göschenových: Achelis Abriss der vergleichenden Religionsnissenschaft 1904.

Při všech spisech o náboženství běží o dvojí věc: o poučení vědecké o náboženství a o vzdělání, posílení náboženského smýšlení a cítění. Poučení podávají Höffding, Acheliz, Runze — vzdělání a povznesení Eucken, dokonce pak Tolstoj a podobní moderní již ne filosofové náboženství, nýbrž misionáři a proroci. Těch je v literatuře již hojně — ale to dnes není mým úkolem. Jen na jednu publikaci, snadno přístupnou (latinou) bych upozornil.

Johannes Müller a Heinrich Lhotzky vydávají Blätter zur Pflege persönlichen Lebens 1904. Oba, ač se liší, kladou důraz na intimní osobní život; slova „náboženství" při tom Lhotzky užívá jen ironicky, ovšem z úcty před pravým náboženstvím. Nábadný je časopis, vydávaný Müllerem: Grüne Blätter. Spisovatelé jsou moderní, Müller je pod vlivem Harnackovým a Nietzscheovým; oba také pocítili vliv selského filosofa Blumhardta (analogie k Tolstému, na něhož sedlák Sjutajev a j. působili).

*

Přejdu ke druhé části, k přehledu o theologických pokusech. Pravím hned, že theolo-

gické pokusy jsou mně zajímavější a jsou mně milejší. Theologové jsou s náboženstvím a životem přímo ve styku, kdežto filosofové se na věc dívají často svým c. k. perspektivem a to ještě — obráceným.

Theologové moderní prožívají nyní — o tom prozíravější se už netají — krisi; kdo stopuje četnou theologickou literaturu, vidí, že krise jsou na denním pořádku. Bylo by zajímavo charakterisovat tuto krisi — snad bude k tomu někdy příležitost; — upozornil bych zatím jen na jeden takový dokument. Profesor dějin církevních Franz Overbeck, vydal r. 1903 spis: o křesťanství naší dnešní theologie (Ueber die Christlichkeit unserer heutigen Theologie); i vyznává, že jsa profesorem theologie, byl přesvědčen a jest přesvědčen, že křesťanství jest překonáno a že jest ilusí theologie — že přednášel svým posluchačům jen poznatky historické, nevěře sám tomu, co přednášel. Jest to poctivé, že to řekl (jiní to činí též, ale neřeknou to), ale i hrozný dokument náboženské krise. Za té situace nezbývá než rada, kterou dává Troeltsch, prof. theologie v Heidelberce: Die wiesenschaftliche Lage und ihre Auforderungen an die Theologie 1900, aby theologie a církev konečně bez výhrady uznaly vymoženosti moderní kultury a vědy, a aby studium křesťanství úplně bylo zařazeno do všeobecných dějin náboženství.

V tomto duchu nese se úsilí mezi theolo-

gy, aby z theologie se stala věda moderní o náboženství. Holandský profesor Tiele napsal už stručný nárys náboženské vědy (Grudzüge der Religionswissenschaft) 1904. Na tomto základě a v tomto úsilí o vědu náboženskou historické nazírání, o němž jsem mluvil ve filosofii, uplatňuje se stejně v theologii. Toho jsou si moderní theologové dobře vědomi, že evolucionism a historické nazírání učinilo veliký obrat a že křesťanství se vyvinulo jako náboženství jiná, že není hotovo a že se bude měniti. V theologii vznikla tak zv. historická škola. Čelný její zástupce, v celém světě uznávaný, jest berlínský profesor Harnack. (Česky vyšly v překladě jeho Dějiny dogmatu; stručný populární spisek: Podstata křesťanství a j.).

Úsilím o historické posouzení křesťanství vznikají docela nové problémy a ovšem počínáme se na křesťanství dívat docela jinak, nežli se dívali naši předkové, kteří v něm viděli absolutní, na věky věků hotový projev náboženství. Mění se ovšem také úsudek o náboženské literatuře křesťanské, zejména o bibli.

V starší době se mluvilo o poměru Starého a Nového zákona a jest známo, že se nový dovolává starého a opírá oň své důkazy. Dnes se na věc díváme jinak. Víme, a to právě historicky bylo zjištěno, kdy vznikly různé části Starého zákona a kdy vznikl Nový, že jest tu několik set let mezi oběma knihami; tudíž

nastává otázka, nebyla-li mezi nimi žádná náboženská literatura? Theologové velmi úsilně pracují, aby podali historii celé literatury po Starém zákoně do Nového a již dnes jsme poznali, že Nový zákon je částí velké literatury, nám cele nedochované. Zároveň nastává srovnávání křesťanského náboženství a jeho vývoje s řeckým, římským, egyptským atd. Křesťanství vyrůstá z náboženského úsilí doby kolem Krista. Gunkel řekl, že „křesťanství jest náboženstvím synkretickým" — vzniklo z různých prvků věr a náboženství národů římské veleříše. Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter J. Christi podává o tomto synkretismu („srůstání") dobré poučení.

Díváme se následkem toho i na vývoj katolicismu a protestantismu jinak. Je naivním učením, že katolické učení bylo hotovo a se neměnilo. Měnilo se a mění třeba pozvolna.

Starý a Nový zákon jest pro nás něco jiného než „slovo Boží". Víme, že Nový zákon jest výrazem náboženských tužeb druhého století po Kr., nikdo dnes nevěří, že by jej psali apoštolové, že by všecky výroky kladené do úst Kristových byly jen Kristovy atp. Nový zákon jest dílo literární, dílo lidské jako každá jiná kniha, sloužící ovšem náboženství. V Novém zákoně vidíme jen část veliké literatury, evangelií a j. spisů náboženských (nedávno našlo se znamenité „učení dvanácti apoštolů" a pod.). Vidíme, jak se vyvinul z

velikého hnutí náboženského; pojem „kanonu“ se mění, uznávají se dnes i jiné spisy, do kanonu nepojaté. Pro poučení: Jülicher, Einleitung in das N. Testament; Cornill, Einleitung in d. Alte Testament; Kautzsch, Der bleibende Gehalt des alten Testaments 1902 (stručné). Jülicher a Cornill podávají rozbory a literárně-historické úvody k jednotlivým spisům St. a N. zákona, kdy a kde který spis pravděpodobně vznikl. Pokud se evangelií týká, dosti jednomyslně se teď uznává, že jsou psána počátkem II. století. Tři t. zv. synoptická evangelia (Matouš, Marek, Lukáš) vznikla podle nejrozšířenějšího mínění znalců takto: Marek je základem pro Matouše a Lukáše a mimo to Matouš a Lukáš a snad také Marek užili sbírky výroků Ježíšových záhy kolující. (Sbírka řecky zvána: „logia“ = výpovědi). Sporných otázek je tu ovšem velmi mnoho. Byla první logika psána aramejsky (Ježíš mluvil aramejsky!) či řecky? (Evangelia byla napsána hned řecky). A kdy vznikla ta logia? Jülicher a j. kladou vznik před r. 70. po Kr., do té doby kladou někteří také vznik Marka, kdežto jiní do doby něco pozdější. Evangelium Janovo napsáno později než synoptikové a není od Jana. Z ostatních spisů Nov. Zákona pokládá Jülicher za nepravé Pavlovu Ep. k Židům, k Timotheovi a k Titovi (totiž nepsal je Pavel), také t. zv. Katolické epištoly (Jakubovu, Petrovy, Janovy, Judy) nejsou od apoštolů, Zjevení také není od Jana. To jest: kritika evangelií dochází k

poznání, že části církevního kanonu vznikly z theologického a církevnického úmyslu, prostě řečeno podvrhováním. *)

Historické poznání nutí k revisi celého nazírání na křesťanství a na náboženství. Především také osobnost Ježíšova stává se předmětem historického úsilí. Vidíme a poznáváme v Kristu člověka, a theologové (a já mluvím jen o theolozích) nebojí se prohlašovat, že byl jen člověkem. Toho doklady v knize Weinelově: Jesus im XIX. Jahrhundert, 1903. (Nedosti hluboká.) Základ křesťanství: kristologie a nazírání na celou historii a vývoj světa se mění. Právě teď vzniká znova spor mezi kritiky o historickost Ježíšovu; Kalthoff (Das Christusproblem. Grundlinien zu einer Sozialtheologie, 2. vyd. 1903. — Die Entstehung des Christentums. Neue Beiträge zum Christusproblem, 1904) dokazuje, že Ježíš nežil, je prý jen zosobněním ideí a tužeb sociálně-náboženských. Kalthoffův spis patrně vyvolán byl mystickou romantikou a sentimentalitou, projevující se v četných životopisech Ježíšových.

Theologové začínají více mluviti o moderním křesťanství, o potřebě nové reformace. To jest stálé volání v theologické literatuře po nové reformaci.

Výsledky této kritiky shrnují se ve vydáních textů starokřesťanské literatury a v

---

*) Stručný spisek o otázce je H. v. Soden, Urchristliche Literaturgeschichte, 1905.

jejich překladech. Jakého dosahu ta kritika je, vidět na tomto příkladu. Podle Harnacka původní znění Otčenáše bylo: Otče, chléb pro nastávající den dej nám dnes, a odpusť nám naše viny, jakož i my jsme odpustili vinníkům svým, a neuváděj nás v pokušení.

Překlad nejlepší St. Zákona německý je od Kautzsche a spolupracovníků: Die Heilige Schrift des Alten Testamentes, v přídavcích (Beilagen) stručné dějiny hebrejské literatury a zejména St. Zákona. Překlad N. Zákona kritický od Weiszsäckera: Das Neue Testament.

Oč usiluje křesťanství moderní, toho příklad podává spis Francouze Réville, profesora theologie v Paříži „Moderní křesťanství". Akceptuje moderní vědu a kulturu. Písmo není zákonem a předpisem, nýbrž historickým pramenem pro poznání původního křesťanství; neběží o dogmata, ale o mravní a náboženský život, evangelium se přijímá, protože hoví rozumu, svědomí a náboženské zkušenosti; víra v nadpřirozenosti a zejména v zázraky není totožná s náboženstvím, hlavním obsahem náboženství moderního je láska k Bohu a bližnímu. Réville ani nežádá osobního poměru k Ježíšovi.

Rozumí se, že jiní moderní theologové kladou požadavky jiné, než Réville. Ale kde kdo z myslících uznává, že církve oficiální se musejí obrodit nábožensky a učením; zajímavý toho doklad právě vyšel: Beiträge zur

Weiterentwicklung der christlichen Religion, 1905: známý nám už Eucken a řada jiných, většinou theologové, usilují o modernisování německé církve.

Tužby tohoto moderního ideálu náboženství se jeví v požadování socialisace církví. Jsou spory o to, byl-li Ježíš sociálním reformatorem; myslím, že nebyl reformator sociální, nýbrž náboženský. V americké literatuře dlouho se již mluví o „theologii sociální“, pěkný je spis od Peabody (J. Kristus a otázka sociální — také německý překlad); erv. také Kalthoff.

Jest to přirozené, že oficiální církve se musejí socialisovat, chtějí-li, aby jim tam lidé zůstali. Charakteristický spisek napsal farář Kutter: Sie müssen 1904. Jest to farář ve svobodném Švýcarsku a nerozpakuje se pověděti, že naše církve se starají o své peníze a ne o duše, že se starají o to, hověti choutkám vladařů, boháčům a nestarají se o chudáky; klade proti mrtvé církvi živoucí sociální demokracii a její úsilí o chudého člověka.

Mnohé hlasy takových theologů jsou charakteristické a svou otevřeností působí jistě mile. Další úsilí moderní theologie jest národnostní. Nejen to, co vidíme u nás v „Los von Rom“, jest charakteristické pro dobu naši, ale i co vidíme v srdcích a hlasech vynikajících lidí. Ne že by se nadržovalo nacionalismu, ale chce se dosíci toho, aby náboženství bylo v souhlasu s duší národa. Už

v reformaci bylo úsilí o znárodnění církve; dnes zejména zasluhuje povšimnutí Němec Pavel Lagarde (Deutsche Schriften). Má ohromný vliv na dorůstající generaci německou a též na Los von Rom. Z novějších spisovatelů německých Bonus (Die Religion als Tat) usiluje o německé náboženství národní v pravém slova smyslu.

Konečně jsou tu pokusy theologů o moderní kultus, tak př. Naumann, bývalý křesťanský socialista, vydal kázání žurnalistická (Zeitungspredigten), pokus podávat vzdělání náboženské v časopise.

Maje teď upozornit na některé spisovatele-theology, musím především poukázati na Harnacka (potomek českých bratří Horňák), profesora theologie v Berlíně. Harnack je representant historické školy theologické. Pro můj cit jest příliš historickým; už se mu ztrácí náboženství v historii. Ježíšovo evangelium dle něho podává náboženství nejčistší, absolutní. Redukuje celé křesanství na tyto prvky: 1. Království Boží na zemi. 2. Bůh Otec. 3. Hodnota duše lidské. 4. Láska k bližnímu. Ježíše v mnohých stránkách pěkně dovede charakterisovati; mnoho hluku nadělalo to rčení, že do evangelia nepatří Ježíš, jen otec. Pavel založil církev křesťanskou a přinesl namnoze něco jiného než Ježíš chtěl. Pavel udělal zejména z mrtvých vstání Ježíšova základ vyznání a vnesl do evangelia zákon starý. Jako protestant je Harnack objek-

tivní vůči katolicismu; v Lutherovi rozpoznává ještě dost pověry a že nebyl vzděláním na výši doby; ale osvobodil svět od zla askese. Vytýká protestantismu, že se katolisuje. Vytkl bych mu, co mu vytkl Kalthoff (Das Kristusproblem 1900), že jest v něm jakási dvojakost. Řekl jsem nedávno slovo o jesuitismu pokrokových theologů: nechci nikomu sáhat na svědomí, ale Harnackova theologie jest farizejská, jesuitská. Dnes musí se mluvit, jak Ježíš žádal: ano, ano — ne, ne! Ale Harnack užívá (v populárním spise) veškeré terminologie orthodoxní a zastírá tím smysl svých vývodů a ovšem vývodů zbytečných. Jestli Ježíš je člověk a nikoli bůh, jakého z něho dělal Pavel, jestliže nevstal z mrtvých — pak jest také Harnackova theologie (podle toho Pavla) marná!

Harnack Ježíše pokládá za člověka (docela přesně a prostě to neříká), ale přece se snaží jeho náboženství podle starého způsobu zachovat jako absolutní, jako náboženství o sobě; proto klade takový důraz na symboly a obrazy a dokonce (kde jedná o synu božím) praví, že před tajemstvím všecko bádání má se zastavit! To praví týž Harnack, jenž svým orthodoxním odpůrcům vytýká neschopnost pochopovat křesťanství historicky. Pokrokoví theologové netroufají si vzdát se mythu a nechtějí pravdu přiznat ani sobě. Neříkám, že jen theologové jsou jesuity; vezměte si literaturu, ta se hemží jesuitismem, a ta-

ké ta moderní. Plny jesuitismu jsou politické strany ve svém strachu před mocnými, ať už před vladaři nebo před massami; jesuitism jest v spisech učenců a filosofů, zejména filosofů náboženství — všude strach, nerozhodnost, dvojakost, hledající záštitu své slabosti v tom časovém historicismu. Neříkám, že všecek ten jesuitism, toto vědecké a filosofické advokátství je docela vědomé — ne, lidé mají strach před jasným myšlením a před prostou pravdou.

Zvláštní typus toho jesuitismu je francouzský bohoslovec Sabatier. Máte v jeho dílech učení o dvojí pravdě, která už ve 12. stol. Araby byla formulována. Chce vyložiti náboženství „kritickým symbolismem". Sabatierovi dogma jest jen symbol; na př. Ježíš nevstal z mrtvých, ale symbolicky se řekne, že vstal. Člověk chce něco náboženského vyjádřiti, ale nemůže to vyjádřiti vědecky, a tudíž užívá dogmat, jakožto symbolů. Vedle poznání náboženského máme poznání vědecké, tak že máme dvojí poznání, náboženské symbolické a vědecké. Jedno nepříčí se druhému. Bylo by to pěkné, ale neobstojí to, poněvadž církev a ortodoxní theologie nepřipouští, že by dogmata byla symboly, nýbrž pokládají je za zjevené pravdy, mistrující poznání vědecké, nezjeveně. Sabatier velmi účinně a zajímavě formuloval, co v Německu podává Ritschel a jeho škola.

Konečně jmenuji prof. Pavla Wern-

l e, profesora theologie v Bazileji — „hrobaře“, jak mu říkají odpůrcové. Jeho spis: Počátkové našeho náboženství jest podle mého mínění nejpěknější kniha naší doby o historii a podstatě křesťanství. Pěkná nejen svým slohem, ale především tím, že Wernle má náboženství a že neostýchá se odkrytě formulovat a vykládat své přesvědčení.

Pro Wernle Ježíš byl „velikým laikem z Nazaretu“, zakladatelem laického náboženství, nikoliv theologického; jeho náboženství jest úsilím zbaviti nás theologie. Wernlova theologie má tedy úkol zničiti theologii a staré názory překonati novými. Křesťanství podle Wernla vzniklo z kultury židovské; kdežto Harnack jednostranně podškrtuje v dogmatě vliv filosofie řecké, Wernle správněji vidí převládající prvek židovský. A hned u Pavla, zakladatele církve a theologie s církevním dogmatem. Kdežto však Pavel ještě se snažil o kongeniální vystižení Ježíšova evangelia, pozdější dogma je pravou karrikaturou evangelia.

Ježíš měl „nadčlověcké sebevědomí“ o svém poslání; národní ideu židovského mesiášství očistil od všeho politického, ale přece jí podlehl — učenníkům svým sliboval návrat za jejich ještě života. V tom se mýlil! učení o království božím na zemi skutečnil svým žitím v Palestině; hlásal a žil lásku k bohu a bližnímu, ale nebyl reformátorem

sociálním, ve společnosti jeho učení pro sociální ideál jakýkoli je nepraktické.

Pavel založil církev. Udělal z kristologie mythus o bohočlověku. Podává v tom učení podle vkusu řecko-římského světa; Pavel i ve své ethice je závislý na filosofii stoické. Smrt Ježíšovu vykládal jako náhradu vytrpěnou bohu otci (!) za osvobození člověka; Wernle v tomto učení o ospravedlnění právem vidí chytráctví rabínské, jen předsudek protestantský tento nejnešťastnější výtvor Pavlovy theologie ještě dovede cenit. Pavel církev dovedl k tehdejší filosofii a tím ke theologii a jejímu dogmatu. Církevní theologie musila se napřed obhájit proti židům a tím vznikla orthodoxní kristologie, v níž židé vlastně zvítězili. Je to apologie ubohá — ani falšování se neštítila.

K židovským vlivům, silným také v ethice a v intolerantním zřízení církve řecké myšlení dalo božství Ježíšovo, svátosti, peklo, ovšem také filosofický racionalism vedle toho, neschopný postihnout náboženskou velikost Ježíšovu. Zejména gnostcism měl značný vliv na rozvoj církve a speciálně ve smyslu katolicismu, jenž sice všecko pěkné z původního křesťanství přejal, ale církevnictví a orthodoxii učinil jediným měřítkem pravého křesťanství.

O reformaci protestantské Wernle uznává, že nebylo jedinou možnou; Luther nezvítězil, že byl hlubší a pravdivější, nežli jiní

reformátoři, nýbrž proto, že se kultuře své doby lépe přizpůsobil a že měl pevnou soustavu theologickou.

V podrobnostech Wernle dotýká se mnohých otázek a všude podává své osvětlení, třeba že opakuje poznatky již uznané; nový je právě také ten celek, to celkové nazírání, prýštící z nadšeného hesla: „Zpět k Ježíšovi!“ K Ježíšovi osobně: „úcta před osobnostmi, vniterní poklonění před zjevem mravní síly a dobroty, je kořenem všeho opravdového náboženství.“ Nedovedl bych s tímto modernisovaným euhemerismem (řecký filosof Euhemeros redukoval náboženství na rekopoctu) souhlasit, také na Ježíše dívám se kritičtěji, překonal jsem historicism vůbec, ale opakuji, Wernle je mně sympathický.

Za to až trapné je, mám-li po Wernlovi třeba jen několik slov povědět o theologii katolické. Je sice v katolismu, také u nás, směr reformní, ale je to směr ubohý. To jsem už řekl ve svém posudku o Ehrhardovi. Mohl bych jmenovat Francouze Loisyho, jehož spisy nedávno v Římě zatratili. Odpírá Harnackovi v maličkostech, ale v hlavní věci přijímá vlastně všecky zásady moderní theologie protestantské; při tom rád by obhájil věřícího katolíka — zase jen nové vydání jesuitismu, třeba že jesuitismu historického. Marný pokus: učení církve římské vyvinulo se prý historicky, ale podstata učení není historická.

Katolicism a věda, věda pokračující se vylučují. Proto poměrně nejlepší práce z tábora katolického jsou kritiky filosofie. Tu dovedou ukázat chyby a vady, ale z chyb a vad filosofie a vědy nevzniká důvod pro pravdu orthodoxie katolické. Takové apologetické pokusy, původní i překlady, máme také v naši literatuře, na př.: Zahmova věda a učenci katoličtí (přel. Hažuka), anebo Kadeřávek: 50 profesorů vysokých škol upřímných katolíků z XIX. století. Kadeřávek je ovšem naivní. Silnější jest jesuita Kneller, Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft, 2. vyd. 1904.

Zvláštní literatura katolické theologie je polemika s protestantismem. Vlastně komická: odhaluje totiž na odpůrci chyby a vady, kterými nejvíce trpí sám — katolicism. Právě teď působí rozruch Denifle svou biografií Lutherovou.

Jen ještě uvádím Stöckela „Lehrbuch der Religionsphilosofie“, 2. vyd. 1878 jako příklad orthodoxní filosofie“ náboženství.

Z církve pravoslavné není co referovat — tam je mrtvo pod tlakem pověry, nevědomosti a carismu.

Končím přáním, abych upozorněním na moderní literaturu filosofickou i theologickou prokázal služby těm u nás, kdo o poznání náboženské stojí. Bohužel, naši theologové se o to nepostarali, aby pokroky myšlení o náboženství byly sepsány, musíme si tedy po-

máhat my laikové. Kdo by chtěl podrobnější rozhled po literatuře o náboženství, podívej se pro starší dobu do knihy Pfleidererovy: Geschichte der Religionsphilosophie von Spinoza bis auf die Gegenwart, 3. vydání 1893; pro dobu novější Marschall, Religionsphilosophie in England und ihre erkenntnisstheoretischen Grundlagen 1902 a různé dějiny moderní filosofie a dějiny církevní. Spisu orientujícího o všech směrech současných není. S tučnými daty poslouží Kurtz, Lehrbuch der Kirchengeschichte, 2. sv., 13. vyd. 1899 a neobjemný měsíčník: Theologische Rundschau (vydávají Bousset a Heitmüller) a Achelisův, Archiv f. Religionsissenschaft. Tu bývají také zprávy o filosofické literatuře. Další informace o uvedené knize od Runze a j.

Jak jsem řekl hned z počátku, přednáška tato má být informační, proto musil jsem uvádět mnohé, s čím osobně nesouhlasím, jako že doufám a si přeju, aby v otázkách náboženských každý literatury užíval samostatně a kriticky v úsilí o náboženství positivním. Kritiky a negace v náboženské literatuře je hojně; pamatume však už na organické pokračování, na stavění, přivedení daného náboženství na stupeň vyšší a dokonalejší.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 01466 3887

DO NOT REMOVE
OR
ARD